

دین مناظره لرنده
ایرکنچلک حقنده .

ی. آقچورا اوغلی نلک
اثری

ناشری
معارف کتبخانهسی

۱۹۰۶

خاریطیومطبعه
قزان .

دين مناظره لرنده ايركنچلك حقنده .

ى. آقچورا اوغلى .

۱۹۰۶

خاريطومطبعه
قزان .

اوقوچيلرغە

بوكون نظر گاهگنرغە قويو بلان مشرف بولغانم
بو كچكنە رسالە ۱۹۰۴ نچى يىلىك مارطندە يازلغان ايدى.
اولا، باصدرر اوچون «ترجهان» غە پيردم؛ اسماعيل
ميرزا «ئىلدە وقتى كىلمدى...» ديب تاخيرىنى معقول
كوردى. آندىن سوڭ، كىتاچە، حالندە نشرىنى استدم؛
سپنزور اسميرنوف «نصرانىتكە خلافلق بلان مشهور
محررلرنىڭ كىتابلىرى توصىيە ايتلىگان، ايكان...» ديب
رخصت بىرمادى! شولاى ايتوب بوكونكە قدر قالدى.
هاضردە حرىت مطبوعاتنىڭ آزغىنە بولسەدە ايسى بار،
شايد ايندى باشقە بر مانىگە اوچراماز...
رسالەنىڭ بعض يىرلرن، بوكونگە قاراب بر آز
آلشدررغە مەكن بولسەدە، اولكى حالدە محافظە
ايتونى، تاغيدە موافقراق تابدم.

قزان ۲۵ ماى ۱۹۵۶.

ى . آ .

دین مناظره لرئنده ایرکنچیلک حقئنده

یاکف کو بلوف آطلی برکشی، تثلیث خصوصئک
 یازغانی بر رساله نڭ سو گلر نه ایتده در: «محمدیلر راهب و
 دارونکیننڭ آچیق خطنه قارشى بیرگانلری جو ابدده،
 سوز کیترو ب، خرسیتیانلر بلان دین مباحثه سنده
 بولورغه تلیلر. بز، خرسیتیانلر دخی مسلمانلر بلان
 مناظره ده بولونی استیمز» هم بورسالانی یازغانده،
 مینده بر آز شول میلده بولدم. (*)»

مسلمانلر نڭ دارونکینگه بیرگانلری جواب مطبوع
 بولماغانلقدن، البت کوره آلهامدم: خرسیتیانلر بلان
 نیچک مناظره قیلشورغه تلاگانارینی آچیق بلیم؛ فقط
 سیاق احوالدن آڭلاغانم شولدرکه، مسلمانلر، سنزور
 رخصتی بلان باصلغان مقاله ورساله لر واسطه سیله مناظره
 ایتده آلورغه تلی تورغانلردن غاصپودین کو بلوف نڭکه
 تلاگانی شول بولسه، اسلام ونصارا دین علماسی
 آراسنده ایرکنچیلک برلن مناظره قیله آلو آرزوسی
 بار دیه کدر.

(*) Отвѣтъ Мухаммеданомъ на ихъ возраженія противъ
 христіанскаго догмата о пресвятой троицѣ.—Аковъ
 Коблевъ.— Казань 1903.— ст. 28 и 29.

غوسپودين كو بلوف چيندىن بو ايركنچىلكنى تىلاسه،
بوتلاگى مقلغنه اشانغانى نصرانىتنىڭ مناظره سوڭىدى
غالب چىغوب يىگىللك هم تىزلك بىرلن يايلاچكنه اعتماد
ايتوندى. دارونكىنگە جواب يازغان مسلمان دە، دىن
اسلام فائىدەسنە شولاي اويلى طورغاندىر: هر ايكەوى
حق بلگانلىرى دىنگە، يعنى حقيقتكە و بناء عليه كشىلرنىڭ
دىنا و آخرتدە سعادتنە، بو واسطە بلان طاغىدە آرتىغراق
خدمت ايتە آلوچىلقلرنى تصور قىلا طورغانلردىر.
دىن مناظرەلرنىدە ايركنچىلك، حقيقتكە، چيندىن
خدمت ايتە آلامى؟ اوستىدىن گنە قاراب ايتكاندە، البت
خدمت ايتە: «ھىچ بر قىد و شرط بلان بايلانماگان
ايركن مناظرەلرنىڭ نھايتىدە، قايسى دىن حق بولسە،
شېھەسز، شول غالب بولاچق..» دىو جواب بىرىلر.
لكن وقوعاتقە قاراب، تاغىدە تىرانىراك اويلانسه،
شېھەگە يول آچىلا: زور سامى دىنلرنىڭ (يھودىلك،
نصرانىت، اسلام) جملەسندە، اساسى عقىدەلر بر؛
بارچەسندە «كلەء ايمان» نىڭ متنى بر (*). . .

(*) آمنت بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر والقدر
خيره وشره من الله تعالى والبعث بعد الموت.

يهودى، خرىستىيان ومىسلماننىڭ بىرگە لك بلان ايمان ايتكانلىرى شوشى يىدى مادە آنلرا اچون محض حقيقتدر . ايركنچىلك بلان مناظرەلردە حقيقتنىڭ غالب بولوى ايجاب ايتسە، يهودى، خرىستىيان ومىسلماننىڭ بو يىدى مادەگە اوشانماغان كشىلر بىرلە ايتكانلر مناظرەلردە غالب كىلولىرى، شوشى اوچ دىن نقتەء نظرندىن لازمدر . لكىن، واقعدە شولاى بولغانمى؟

دورانتباھدە (Возрождение) دىن مناظرەلرى تمام حر بولماسدە، قرون وسطاغە قاراغاندە ايركنىرك ايتلە آلا ايدى . لكىن بو مناظرەلرنىڭ نتيجه سىندە ذكر ايتلگان عقيدە اساسىيەنىڭ قوتلانگانى ادعا ايتلە آلماز . بالعكس دورانتباھود دورتجدد (Реформація) بلان باشلاغان فكر ومناظرەدە ايركنچىلك آرتقان صايىن صلابت دىنيە كىمىدى، ديولسە يالغش بولماز .

اون سىزىچى عصر مىلادىدە عىرايتكان فرانسوز فىلسوفلرى، دىن حقندەگى حر مناظرەلرنىدە، اكثر نصرانىت علماسنە غالب كىلدىلر، وخرىستىيانلىقنىڭ اوروپادە قوتسىزلىنىشى كىنە كىوب خىدمت ايتدىلر .

دھا سوڭ زمانلر و باشقە دینلر حقندە تفصیلات
بیر یلماینچە شوشی قیصقە سوزلردن دە آڭلانەدر کم
مناظرەدە یالغز حق اییەسی بولو، غلبەنی تأمین ایته
آلمی؛ باشقە شیلرگە حاجت بار. اول شیلرنڭ ایڭ
بر نچیلری ایسە عقل و علمدر. فی الحقیقە مناظرلردن
قاییسینک عقلی کوب، علمى آرتیق بولسە، شونڭ — حتی
دعواسى بوتونلاى طوغرى بولوب یتەسەدە قارشیسندە
غینە غالب بولووی بیک احتمالدر. . . بناء علیہ
چینلقغە خدمت ایته آلیر اوچون مناظرە قیلوچیلرنڭ
عینى درجەدە عقل و علم اییەسى بولولری شرطدر.
قارایق، اگرده روسیەدە گى مسلمانلر بلان
خرستیانلر، ایرکنچلک اوزرە دین مناظرەلرنندە بولیشسەلر،
ایکی یاقنک عقل و علم قوتلری بر درجەدە بولور میکان؟
عقلنى قالدیروب طوریرغەدە یاری؛ زیرا
کشیلرنڭ عقلی نسللرینە هم ماضیلرینە قاراب آلسنغانى
بر درجەدە قدر مثبتدر، حاضرگی روس و تاتارلرننک
نسللری قاتیشق هم ماضیلرندە بر برسینە عقلا زور
تفاوت کورستە طورغان وقایعی غیر موجود بولغانلغندن
عقلنى قانیشدیر ماينچە، فقط علم خصوصنى گنە تیکشیرسەك؛

بىك زور خطاغە كىرماپتۇ .

كشى نىك علمى بىگرەك اوزىنىك طر شووى، سعى
وتتبع شخصىسى بلان آرتسەدە، جەمەيتلەر آراسىندە گى عامجە
فرقنى، اول جەمەيتلەر نىك مکتەب و مدرسە لرى حاضر ليدر .
بناء عليه روسلر بلان تاتار لار آراسىندە غى
تفاوت علمىنى بىنر اچچون، هر ايكى جەمەيتنىك مکتەب
ومدرسە لرى نە قارارغە كىرك .

تاتار مدرسە لرى حالا آتتى، ىدى يوزىل او لىكى
مسلمان مدرسە لرى حالندە در؛ خلفاى عباسىە زماننىك،
بغداددە، بصرەدە بخارا و سمرقنددە نىچىك ونىند اىن كىتابلردن
درس بىرلىگان بولسە، بو كون قزاننىك، مچكرەدە؛ قشقاردە،
ىنە عىن اصول و عىبە، ماخذلر بلان تدرىس ايتلەدر!
اسلام مدرسە لرى طوغرىسىندە خىلى مەلومات اىبەسى
بر روس مەلمى يازادر: «اگر قزان شەرنده گى تاتار
مدرسە لرى نىن برسىنە كرو مشقتنى اختيار قىلسە غز،
اىچنىكى حىاتدن، ۱۱ نچى و ۱۲ نچى عصر مىلادىدە كى
خرستىيان مدرسە لرى نە فوق العادە اوخشاغاننى
كورىرسىز. بو مشابەت، حاضر گى اسلام مدرسە لرى نىك
واسكى خرىستىيان مدرسە لرى نىك، هر ايكە وىنىك بغداد،

مصر واندلس خلیفہ لری طرفندن بنا ایتلگان عرب
مدرسه لرینه تقلید یا صالحانلقدن در. قرون وسطی
خرستیان مدرسه لری ایله حاضرگی مسلمان مدرسه لرینک
بر توری حاللری و علامت مهتازه لری (قار اکتیر یستیقا)
صرف نقلیاتکه مستند بولو چیلقلریدر. خرستیان
مدرسه لرندہ ۱۸ نجی عصر صوکلرینه قدر، قرون
وسطی ده کی اصول بوینچه لاتین تلی بلان اوقوتلا
ایدی، اوقوچیلرنک اوز تللرینه برده التفات ایتلمی
ایدی؛ بو محلی تللرگه عقائد و فلسفه گه متعلق اویلرنی،
سوزلرینی افاده ایتہ آلمی طورغان توبان درجہ لی
تللر دیو قارالا ایدی. بو ایسکی نظر، حالا مسلمان
مدرسه لرندہ بار. آیرماسی شولکه لاتینچه یرندہ
عربچه استعمال ایتلہ ..»

«... بو کوندہ مسلمان مدرسه لرینک بار چه سنک
پروگرامی، هم اصول تدریس عرب مدنیتنک بتووی
زمانندہ کیگ عینی در (*)» بو کونگی تاتار مدرسه لرندہ،
بیک آز آنا تلی و حساب برلن، خیلی مفصل علوم دینیہ

[*] Unicus — Музълманскіе очерки V.—Татарскія
музълманскія школы — «Казанскій Телѣграфъ» — 6 го
января 1904 года.

وفلسفہ قدیمہ ہم بیک قاتیشیق علوم حقوقیہ بران، مع ادبیات
لسان عربیہ باشقہ برنیدہ یوق .
تاتار شاگردلری موجود تللردن فقط عربچہنی
اوزون زمان اوقیلر . بناء علیہ اوز اوزلرینہ طرشوب
باشقہ تللر اوگرئمہ سہلر، اوقی آلاسیلری کتابلر،
عربچہ و تاتارچہ یازلغان کتابلردن عبارتدر . تاتارچہ
هم یاحشیلاب تاتارچہ بلگانلر ایچون آکلانوی
ینگل بولغان عثمانلی تورکیچه سی بلان یازلغان علوم
و حکمیات کتابلری، الده بیک آز . دیهک تاتار
شاگردلرینہ فائده لئر ایچون فقط عربچہ کتابلر گنه قالا .
صوگ زمانلرده سوریه ده، مصرده باصلغان عربچہ یگی
اثرلر موجود بولسه ده، بزنگ تاتار مدرس و مدرسہ لرینک
بلگانلری جدی کتابلرنک الکیسی یوز ایلی، ایکی یوز
یللقدر . ایچلرنین بعضلری ایسه مک مک بشیوز یاشلک
قارتلردر ! مثلا ایساغوجی (Jsagogog) میلادنک ۲۵۰ نچی
یلندہ یعنی هجرتدن ۳۷۰ یل قدر اول ارسطاطالیسنک
متعقلرنین پورفیر (Porphire) طرفندن تألیف
ایدامشدر . مدرسہ لرده تفسیری بیک مقبول بولغان
فخر الدین الرازی ۶۰۵ وعقائدی دستور العمل بولغان

امام نسفی ۷۴۸ سنه هجریه لارنده وفات ایتمشلردر .
بزنك علماءده ، منطقه مخالفی عجب بر فکر بار :
کتاب ایسکی بولغان صاین یخشی دیب اویلانا ! ..
خلاصه تاتار مدرسه و مدرسلری ایچون علوم
وفلسفه حاضره یوق حکمنددر . تاتار علماسنک (محدود
معناسی بلان) علم وادراکی ، عرب مدنیتنک قرون
وسطی ده گی درجه سنن کوب یوغاری ترفع ایته
آلامشدر . اوز ماندنبری بولغان فکری تکمل وترقی
تاتارلر ایچون مجهول دیه راکدر . (*)

علمامزنک جهلی حقنده غوسپودین اونیقوس توبنک گی
سوزلرنی یازادر : « مسلمانلرنک ترقیسنه انک زور
مانعلردن بریسی مسلمان مدرسهلرنک یول کورستوچی
بولغان کشیلرنک (مدرسلرنک) تعلیم وتربیه گه
مخصوص علملرنک (علم التربییه پداغوجیا) بارلغندن ،
هم مدرسهلرده اوقوتلووی کرکلکندن ، تاماما بیخبر
بولوچیلقلریدر . . . دور انتباهدن زمانه زغه قدر
اوزغان وقت ، علی العموم مسلمانلر وعلی

(*) بحث عمومیت اوستنه . بعض مستثنالار بار ، لکن نادر

بولغانی ایچون معدوم حکمند .

الخصوص تاتارلار طرفندن سىز لەياينچە اوزوب كىتكەن :
بالفعل يكر ماچى عصر باشنده عمر اوتكر وچى مسلمان
مدرس و مر بيلرى ، الده قرون وسطى فكرى بلان
طورالر . . . » بونلارنى يازغان كشى سوزلار ينىڭ
چىنلغنى اثبات ايتراچون مصر علمى اسلاميه سندن
قاسم امين افندينىڭ ، بومساله حقدغى مطالعه لرى
بلان استشهاد قىلادر : « علماءم ، علوم حاضرەنىڭ
چىنلاب تأسسندن اول عرب مدنيتنىڭ سونكانلىكنى
بىلەزلر ، هم علوم حاضرەنىڭ قسم اعظمى اسلافەزە
مجهول ايكانلىكنى بلمگانلىكەن باشقە ، حتى حاضرگە قدر
اوزلرى اول علملرنىڭ اطنى بولسون ايشتمگانلىكر يىنە
شبهه دغى ايتەزلر ! . . . »

بيك طوغرى ! غوسپو دين اوني قوس وقاسم امين
افندينىڭ حقلرى بار . اسلام علماسىچون علوم دينيه
هم على الاطلاق علوم و حكميات ، عرب مدنيتنىڭ كمال
وانحطاطى زمانلرنىڭغى حالى بلان گنە معلوم : افلاطون ،
آرسطو ، عربى وغزاليدىن احاطەلى ، تيران بر متفكرنىڭ ،
بر عالمنىڭ بار لغنى بلمگانلرى شىكلىلى ، بولا آلاچغنى
دغى اويلامازلر . علوم و حكميات جديده نىڭ مؤسسلىرى

بولغان انگليز (باكن) لار ، ايتاليان (غاليله) لار ،
فرانسىز (ده قارت) لارنىڭ فكىرلىرى ، كىشىلىرى ، اشرلىرى
قاين ، اسەلىرى بىلە كىشىلەر ئارىسىدىكى دىننىڭ بالىكىلەپ مۇھولۇ
توگىلەر ؟ على العموم مسائل دىنىيە گە ، علوم الهىيە گە
زور بىر وسعت وتيرانلىك بىرمىش آلمان حكىمىسىنىڭ ،
لايدىنچ ، كانت ، فىختە ، شەلمىنغ ، ھەكل لارنىڭ دەھالرىدىن
فىض آلا آغان نىچە تاتار عالمى (حتى مسلمان عالمى)
كۆرسىتىلەر ؟ - ھالبوكە علوم حكىمىيە علوم دىنىيەنىڭ
الڭ قوتلى ، الڭ لزوملى بىر ياردەمچىسىدۇر .

لزومىنە بىنا ئىدر كەربىمدىن نىتى زمانىدە يونان
فىلسوفلىرى ، مطالعة تىدقىق ، حتى شرح وايضاح ايتلىدى .
اسلامنىڭ نىشى ومدا فەسەپچون افلاطون الهى وارسطوى
ھكىمىڭ افكارىدىن استفادە قىلىندى . لىكن سوگىرە
كىلگان كىشىلەر سالفىنىڭ يولىنىدە بارمادىلەر ، « الحكمة
ضالة المؤمن ، حيث وجدها التقطها » امرى بويىنچە ايش
اشلەمدىلەر .

اسلام عالملىرى ، فقط حكىمىياتىدە توگىل ، حتى اصل
علوم دىنىيەدە دخى زماننىڭ اوز ووى بلان حاصل بولغان
تكمىلىنى تعقيب ايتىدىلەر . اوز دىنلىرى ، نصرانىيت ويا

على الاطلاق اديان حقندەغى تەدقىقاتنى ، كەشفياتنى ،
 تەنقىداتنى اصلا اوگر نەدىلەر ؛ حتى اوگر نودن قورقۇدىلەر ! ..
 نصرانىت دە طوغۇب اوسكان حالده ، بىطرفانە تەدقىق
 و تەنقىدلەر بىلان بىك يوغار يىلر غە تەعالى ايتىكان
 مەتفكرلەرنى ، مثلاً آلمانىيالى استراووس و فويرباخلەرنى ،
 فرانسەلى دە رەنانلەر اصلا او قومادىلەر ؛ حتى او قودن
 قورقۇدىلەر ! .. شوشى صوڭ يىللەردە غە ، آثورى ،
 كەلدانى و عبرانى اثار عتيقە سىڭ كەشفي هم تەدقىقى بىرلەن
 (بىبىل) لەر حقندە بىلەنگەن حقيقتلەرنى ، بو طوغرىدە
 كوب خەمتى اوزغان ، علوم دىنيەار بابىندىن آلمانىيالى
 معلم هانارق (A. Harnack) كڭ اثارىنى ، آلمانىيالى
 اىمپىراتورى حضورندە او قوغانى مشهور درسنى ،
 عىبانىچە مسلمان عالمى ايشتىدى ؟ .. بىرايكى آيغىنە اوّل
 (بورسالەنك مارت - ۱۹۰۴ دە يازىلغانى او نوظلماسىن)
 قاتولىقلەر آراسىندە زور طاووشنى موجب بولغان
 فرانسىز راهبى لوازى (abbé Loisy) نىڭ انجىللەرنىڭ
 و باخصوص عيسى (ع.م.) نىڭ الوهيتىنى كڭ آرتق تەدقىق ايتو
 چى دردىچى انجىلنىڭ صحت و عدم صحتنى تىكشۇرۇپ يازغانى
 مطالعەلەرنى قايسى زور مەدرىسلەر يەزاوقى آلدى ايكەن ؟ (*)

(*) Abbé Loisy—La Religion d'Israel—L'Évangile et l'Église.

Autour d'un petit livre—Études évangéliques, etc.

ھالبوكە، بو كىتابلارنىڭ، بوتدقیقات وافكارنىڭ، دینی مناظرەلردە زور اھمیتى بىلگانلار اچون زور معاونتى بار. (*)

منہ اسلام مدرسەلرى، مدرسەلرى، عالملىرى، شوشندى بىر اصحاب كھف يوقوسى بلان اويوركن، عالم نصرانیت دورانتباھدن باشلاب، بىر دقیقەدە كوزن يوممادى، آغغە باردى، يوغارىلدى؛ تعلم، تنور، تكھل ایتدى: «آوروپا مکتبلىرى (روسىيە مکتبلىرى دە) كو بدن ايندى، قرون وسطى تاثيرندن قوتولدىلر؛ دائى و كوب طرشو، ايسكى و باطل فكرلر بلان اوزون مدت نزااعلاشو ساپەسندە، زمانەز مری و مدرسەلرى، زمان حاضر روھنە، و علوم حاضرەنىڭ تلاوینە موافق ياگى اصول مکتب و مدرسەلر احداث

(*) بىر علمدە انسان او علمىڭ اربابنىڭ اعلمنە مساوى اولوب، بلكە مطالعات و تحقیقاتچە اونلرى كىچوب اول حالده آنلرڭ مطلع اولمادقلىرى غور و غوائله واقف و مطلع اولمادقچە اول علم حقتدە ادعاى فساد و بطلان ایتمەسى حق اولمىە چغندن. . . بىر مذھبى آڭلاماقسىزىن و كنه و حقیقتنە وار مقسىزىن رد ایتىك قرا كلغە طاش آتمق اولە چغندن. . . (امام غزالی - المنقذ من الضلال. سعید وھبى ترجمەسى صحیفە ۲۲)

ايتەلدىلەر . غوسپودين او نيقوسنڭ ايكى اوچ سطر بران
 اوده ايتكانى بوسعى ونزاع ، مدنيت حاضرە تارىخنىڭ
 بارچە صحيفەلەرنىدە او قوللاپ تۇرغان ھەمان سوڭنە يىتمىگان
 ھەممى و دائىمى بر حرکت علم و فکرنى كورستەدر کم
 بونڭ مطالعەسى ، غايت مەھم و مفيد بولسەدە ، ھېئەت
 ھەممىدەسى ، مقالە مەزنىڭ سەھنىدىن خار جەدر . بىز ، انچىق
 روسيە مەدارس دىنيەسىنىڭ وجە تھول و تەكاملنى مختصراً
 يازمىق ، اکتفا قىلە بىز .

روسىيە (دوڭخوونى آكادېمىيا) پىروگراممىلەرى ،
 ۱۸ نچى عصر مىلادىگە قەدەر قرون وسطى اصولنچە ايدى .
 علوم و فلسفە مەكتەبىيە = (Схоластическія науки
 и философія) . آڭلانمى تۇرغان عقايد دىنيە بلان
 قاتشىدەر ئوب او قوللا ايدى ؛ ارسطاطاليس جەمىع افكارنىڭ
 ھا كەم مستەبدى ايدى . ۱۷۰۲ نچى يىلدىن سوڭ ، كىيى ،
 مسكو دىنى مەدرسەلەرنىدە ارسطو پىرىنە باومايستر ،
 باكن ، دە قارت ، لاپپىنچ ، وولف او قوللا باشلادى ؛
 واول زەمانلار او قتلرغە ابتدا قىلىنغان لاتىن ، يونان ،
 عبرانى ، نېمىس و فرانسوز تىللەرى علوم دىنيەنىڭ منبع
 و ماخذىنى ، يڭى اورپاغە چىققان فەكر و كىشىلەرنى

تیکشر رگه، او گره تر گه خدمت ایتدی. و فی الواقع اول زمانلر روس دین علماسیچون افکار و علوم جدیدنی او گره نو بیک کیره کلی ایدی: فرانسه دهغی انسیقلو پیدیستلرنک غیرتی بلان بوتون جهانغه و بناء علیه روسیه غه ده یایلگان، دینگه خلاف فکر و ملاحظه لرغه، موفقیت برلن قارشی کیلو، فقط اول فکرلرنی یخشی بلو بلان گنه ممکن ایدی (*). دینگه ضرر لی دیب ظن قیلنغان شول فکرلرنی هم آنلرغه قارشی آور و پالی دین علماسنک جوابلرنی تمام او گره ته آلور ایچون، ایکنچی ایکاتیرینه زماننده سوتهیشی سینود مستعد روحانیلرنی او کسفورد، کوتینغن، لهیدن دارالفنونلرینه یبردی (**). روس دینی مدرسهلرینگ تنظیماتی اون سکزنچی عصر میلادی ابتدالرنده باشلاب، زمان اوزغان صابن مکمللندی، نهایت حاضرده گی حالنه ایرشیدی. بو کونده مرعی پروگرامهالرینی اجمالاً بیان قیلسهق، درجه مکملیتلری آچیق آکلانور.

(*) „المنقذ“ دن آلنغان، امام غزالینک تنبیهنی بر تاغی اوقگز.

(**) برنچیسی انکلتروه ده، ایکنچیسی آلمانیا ده، او چنچیسی

روسیه‌ده علوم دینیہ او قوتلا طورغان مکتب
و مدرسہ لارده، باشقه مؤسسات علمیہ شیکلی اوچ درجه گه
بولندهر؛ «دوخوونی آکادیمییا»، «دوخوونی
سیمیناریا»، «دوخوونی اوچیلیشچه».

اینگ توبان درجه ده گی «پریخودسکی اوچیلیشچه»۔
لر ابتدائی صبیان مکتبلر یدر؛ بونلرده او قو، یازو
و بر آزده حساب او گره تله در.

«دوخوونی سیمیناریا» لر اورطه درجه ده معلومات
بیره طورغان مکتب اعدادیه در.

بونلرنی «مکتب تالیپه روحانیه» دیو ترجمه
ایتر گه ممکن در. بونلرننگ پروگرامماسی اعدادیه
(گیمنازی) درس لرینی تاما احتوا ایتکانی کبی (*).
آنلردن فضلہ علم احوال روح (پسیخولوگیا)، علوم طبیعیہ
و علم التربیه (پیداگوگیا)، درجه متوسطه ده علوم
دینیہ، مقدمات فلسفیہ و مختصراتاریخ فلسفہ نی ده شاملدر.

(* روسیہ ده گیمنازی پروگرامی : ۱) عقائد دینیہ،
۲) روسچہ، ایسکی اصلاویانجه منطق، ۳) لاتینچه، ۴) ایسکی
یونانچه، ۵) علوم ریاضیہ، ۶) علوم طبیعیہ قوز موغرافیایا، ۷) تاریخ،
۸) جغرافیایا، ۹) فرانسوزچه، ۱۰) آلمانچه، ۱۱) حسن خط و رسم.

«دوخوونی آ کادیمییا» لر یعنی «مدارس عالیہ»
 روحانیہ» علوم دینیہ ننگ عالی قسمنی تدریسکہ مخصوص۔
 صدر. بونلر کاتولیک و پروتستان مملکتلرنده گی
 دارالفنونلر ننگ الہیات شعبہ لری مقابلیدر .
 بو عالی مدرسہ لردہ او قوتلا طور غان در سلسر شوشیلردر :
 علوم الالہیہ (Богословія) علوم فلسفیہ [علم منطق، علم
 احوال روح ، مافوق الطبیعیات (مہتافیزیقا) تاریخ
 فلسفہ] ؛ تاریخ عمومی ؛ تاریخ روس و نظریات
 ادبیہ ؛ روس و اسلاو لسانی ؛ روس تاریخ ادبیاتی ؛
 ایسکی یونانیچہ ، لاتیانیچہ ، عبرانیچہ ، آلمانیچہ ، فرانسیزیچہ
 و انگلیزیچہ . بو کونکی کونده اہمیتی لری لرتوتوب ؛
 دینلر طوغرسینده سوز سویلاب یازو یازا طور غان
 روس دین علمیہ اشبو اوچ درجہ دہ گی مکتبلردہ
 اوقوب چیققان کشیلردر . بو عالمر ، بعضا روسیہ دہ گی
 تحصیللری برلن اکتفا قیلماینیچہ ، ممالک اجنبیہ گہ ،
 آلمانیا ، فرانسیہ و انگلترہیہ باروب ، آندہ غی مدارس
 دینیہ دہ اوقوب ، علملرنی آرتدیریرغہ طرشہ لری .
 دوخوونی آ کادیمیالردہ مدرس بولا آلیر اچون .

ممالک اجنبیہ عالی درسخانہ لارندہ ہر نیچہ ییللر تحصیل
قیلوب علم و کمالنی آرتدرماق ، شرطدر .
بو مکمل مکتب و مدرسہ لردہ او قوغان یاش
روحانیلر ، اوز آللرینہ توسیع و تعمیق معلومات
ایچون ، ہر تورلی واسطہ غہ ممالک بولالار : السنہ
قدیمہنی بلو بلان علوم دینیہ نیک منبعی ، ماخذنی
بولغان متنلرنی تدقیق و تحقیق ایتہ آللار ؛ ائک مترقی
خلقلر نئکتیللرنی او گرانو بلان علی الاطلاق علوم وبالخاصہ
علوم دینیہ حقندہ گی ائک یکی اثرلرنی چیققاچدہ او قوب
بیلر کہ موفق بولالار اون طقوزنجی عصرده روس علمای
دینی ، آلمانلر نئک دینی و فلسفی اثرلر نندن کوب
فائز لندی . ایسکی و یکی تللرنی بلو سایہ سنک متقدمین
ومتأخرینک کوب اثرلری روسچہ غہ ترجمہ قیلنوب ،
تیل بلہ کانلر نئکدہ مطالعہ لری ممکنلندیردیلردی .
موجود دینلردن ، بالخاصہ بریسی ایلہ شغللنہ چک
روحانیلر ، اول دین حقندہ کامل معلومات اییہ سی
بولور غہ سعی قیلوب ، اول دیننک لسان اساسیسنی
او گرنمکدہ اصلا قصور ایتہزلر . مثلاً بوددیلر آراسندہ

نشر دین ایتر گه ارزو قیلغانلری سانسقریت تیلنی بیک یخشی او گرنگانلری شکلی ، دین اسلام بلان جنکشیر گه تلاگان مسیونرلرده عر بچهنی ، بلکه اکثر علمای اسلامیه دن آرتق بلر لر . اوز لر ینکی ننگ غیر یسی بولغان بر دیننی ، هم تیلنی او کرونو ، اول دیننک کتابلرینی تدقیق و مطالعه قیلو ، دینلرینه زیان توکل ، بلکه فائده بیره چکینه قانچدر لر . (*)

دلائل فعلیه گه مستند بیانات سالفه دن ، شاید اکلانغانلر که حاضرده دینی مناظره ده بولاچق روس و تاتار علماسی آراسنده عامچه قوت بر در جهده تو گلدر ؛ روسلرنک علمی ، تاتار لر نکلدن قات ، قات آرتیقدر . بناء علیه ایر کنچیلک بلان بولاچق دینی مناظره لر ننگ مطلق حق و حقیقتکه خدمت ایته چکی ، یعنی غلبهء حق ایله ختام بولاچغی طوغرسینده شبهه ایتر گه یر بار در . . . حاضر دینی مناظره لرده ایر کنچیلک ، حق و حقیقتکه خدمت ایته چکی بزنگ ایچون شبهه لی بولسه ده ، زمانه ننگ ایجابنه ، دهرنگ تلا کنه قارشی کیلو امکان خار جنه در :

(*) بو معلومات قسما IV Т. Энциклопедическій словарь Богословія کلمه سیندن آلدی .

زهر و زمان اول اير كنجيلىكنى تلى . . كل آت قريپ
بو كون بولماسه ، اير ته گه ، يا برسى كونكه ، يا خود
بر آز زمان صوگ ، اول اير كنجيلىك البته طوغه چقدر . (*)
قريب آتى گه ، بو كوندن دقيقه يوغالتمايىچە
حاضر لانهك ، عموميتله علمای اسلام و خصوصيتله
مسلمان تاتار علماسينك موينينه بور چدر ، فرضدر (**)

(*) بيل يارم اول ياز يلغان ايچون (بو كون بولماسه اير ته گه
يا برسى كونكه ، يا خود بر آز زمان صوگ « ديلكان ايدى ، حاضر
يندى ، يا خود بر آز زمان صونك ، قيديني طاشلاسه قده يارى .
(**) بور ساله نى تبليغ ايتوب بتر گانده كنه (ترجمان) غزته سندن
آلوب (قزان مخبرى) نك باصقانى اهميتلى بر اعلان قولمه توشدى .
رساله ده بحث ايتلكان مساله گه شدت تعلقى بولوب ، اثباتقه طريشقانم
مدعا گه يىخشى بر دليل بولغانى ايچون ، عينا كو چره من :
« اعلان » — « روسيه اورتا آزيا علمای كرامندن حقيقتنى بيان
ايچون ياپونيانك تدقيقات دينيه جمعيتينه اشتراك ايتما گه بر يا ايكى
اعالم دعوت ارلنور . بو ذاتلرغه بر نچى قلاص يول مصارفلى و كونده
اون بش روس روبلهسى حسابيله آيلىق ياكه سنه لك معاشلىرى
ويرله چكدر . تشرىفلارينه منتظر بولنديغهنر بو ذات عاليلرنك درجات
علميه و كمالاتلى علوم دينيه نى ، ادبيات عربيه يى ، فلسفه قديمه
وجديديه يى . نصارا . بهود و بوددى علماسينك مندا كراتنه وردينه كافي

عام کلامی و معلومات فنیہ ایلہ یا فرانسوز چہ یا انکلیز چہ لسان بولار
تیوشدر . «

« اگردہ بودعوتہ اجابت و بزلرہ مرحمت ایدہچاک بولنور
اولا « ترجمان » ادارہ سینہ مراجعت بیورسون . سوگرہ پیتربو
مقیم ایلچیمز واسطہ سیلہ لازم بولغان معاملہ رسمیه اجرا اولنور . «
« چہ - چو - بان » غزتہ سینک باش محرری و تدقیقات دینیہ مجلس
اوچنچی کاتبی (صابوراکو) .

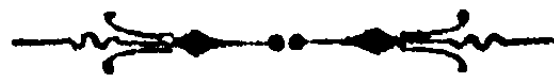
لکن بزم روسیہدہ بوزور جمعیتکہ باروب اسلامنی نشر
آلاچق برگنه کشی بولسون باری؟ یوق ، مع التأسف یوق! ..
ایسہ مدرسہ لریمز ، بوزمانہ غتو گل ، قرون وسطی غہ کفایت قیلور
کشیلر گنه حاضر لادیلر ...

اعلان

باصطوب چقدى ياڭا كتابلر .

- ۱ نچى علوم وتارىخ يوسف افندى آچچورا
اوغلى نك اثرى .
- ۲ = ايسكى بدوام كتابى .
- ۳ = آفيون جار الله الولى نك اثرى .
- ۴ = بر مکتب بالاسينك سوزلرى .
- ۵ = جعرافيا عمومى فيضى افندى بوپى نك اثرى

تيزدن باصلاچق كتابلر .

- ۱ چى آنا محبتى ضيا افندى ناصرى نك اثرى .
- ۲ = فرانقونك روسچه اثر نندن ترجمه اورمان
واوتلا و لقلر حقنده .
- ۳ = كوندش حيلهسى .
- ۴ = حيات مليه .

هيك مکتب اچچون ضرور بولغان كتابلر هر قايسى باصلمقكدر .